

СТАРОДАВНІЙ МЕДЖИБІЖ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ

Управління культури Хмельницької обласної
державної адміністрації
Летичівська районна державна адміністрація
Хмельницький обласний краєзнавчий музей
Хмельницька державна обласна наукова бібліотека
ім. М.Островського

"МЕДЖИБІЖ: 850 РОКІВ ІСТОРІЇ"

*Матеріали науково-практичної конференції
17 серпня 1996 р.*

сmt. Меджибіж
1996

Ярослав Століцький.

ЗНАЧЕННЯ МЕДЖИБОЖА У ПОЛЬСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ СТОСУНКАХ 1672 - 1699 РОКІВ

Восни дії на Поділлі починалися ще до 1672 року. На тих теренах велися бої з козаками, татарами, Москвою та Юрієм Ракочі. Ця боротьба та грабежі різних військ спричинили величезну господарську розруху. У 1672 р. Туреччина напала на Річ Посполиту, в результаті Бучанської угоди Поділля відходить до Порти. Турки розквартирували в Меджибожі гарнізон. Коли боротьба знову спалахнула, польські підрозділи під командуванням власника Меджибожа, коронного хорунжого Миколая-Ієроніма Сенявського 16. X. 1673 року визволили місто. Наступного дня здався турецький гарнізон замку. У 1674-76 роках Меджибж був першим рубежем оборони, але оскільки турки вторглися вглиб Речі Посполитої, осередок цей не відіграв вагомої стратегічної ролі. За Журавинською угодою Польща погодилася на евакуацію залоги з Меджибожа, проте поставлених вимог не виконала. На той час важливу роль відіграв згаданий уже Сенявський, який прославився у збройній боротьбі. Він був маршалком коронаційного сейму 1676 року, і шляхта та коронне військо домоглися для нього відшкодувань за втрачені землі.

На сеймі 1677 р. Сенявський старався звернути увагу на завдані йому втрати і прагнув розв'язати цю проблему. Було прийнято рішення про замирення з Портою. З метою з'ясування умов договору до Стамбула виїхав польський посол Ян Гнінський. Мав він завдання не допустити втрати Меджибожа та кількох інших міст. В Польщі дуже сподівалися на успішне закінчення переговорів. Король та магнати, що володіли землями на Поділлі, нагадували про свої наміри. Проте звістки, що надходили, були невтішними: турки не мали намірів залишати Меджибж в межах Польщі. Це й підтвердили переговори Гнінського. Всі турецькі державці підкреслювали, що Польща повинна відмовитися від цього Поділля. Свої думки з цього приводу Гнінський передавав у Польщу, але тут на вимоги противника не звертали уваги. Погоджувалися врешті-решт на те, щоб віддати всі землі, окрім Меджибожа. Але Гнінському і цього не вдалося досягнути. У квітні 1678 р. підписано договір про мир, в якому Річ Посполита відірвалася від усього Поділля. Відмовилися турки і від того,

щоб польськю маїтати (у т ч и Сенявсью) мали користь із своїх маїтатин Ян III видав універсал, згідно якого польськя війська залишили Бяр, Меджибіж, Немирів, Кальник. В Польщі побоювались опозиції Сенявського, але він утримався від раптових виступів. Втрата Меджибожа стала головним відлунням в державі. Король та деякі сеймики закликали до компенсації Сенявському його втрат. Сенявський виступив з такими ж вимогами на Гродненському сеймі в березні 1679 року. Тоді й отримав компенсацію в сумі 22 тис. злотих (якусь суму отримав він ще у 1673 р.). З усіх потерпілих, за договором, Сенявський втратив найбільшу частину маєтностей, тому найбільше побоювались саме його протестів. Реванші Сенявського повторювались хоч він і отримував додаткові виплати.

За часів турецької окупації Меджибож був столицею санджаку, що утворився близько 1678 р. Санджак складався з чотирьох нагіл. Докладніших відомостей про адміністраторів санджаку виявити не вдалося. В замку Сенявського сидів яничарський ага. Кількість військовиків була визначеною і сягала до ста чоловік. У місті була мечеть, збудована після 1678 р. Війни призвели до катастрофи господарства на Поділлі. На тлі воєводства ситуація, в якій знаходився Меджибіж, не була найгіршою. За турецьким податковим описом 1681 р. число спустошених осель в цьому районі не сягало 50 %. Весь санджак нарахував майже 7 тис. чоловік, в місто - біля 1,5 тис. Частина підданих була евакуйована Сенявськими, в спробах турків зробити Поділля колонією не вдалося. Меджибіж був найбільшим осередком сараїв на Поділлі.

У 1683 р. після відновлення польсько-турецької війни війська Речі Посполитої зайняли більшу частину Поділля. Турки сконцентрували свої підрозділи в кількох твердинях (однією з найважливіших була Меджибіжська) і ці міста вчинили опір полякам. Меджибіж оборонявся ще наступних два роки. На початку 1686 р. турки очікуючи сильного наступу, залишили замок і пробували його знищити.

Після взяття міста в ньому залишається польська залога. Адам Сенявський доклав чимало зусиль для звільнення твердині та утримання гарнізону, про що з вимогою надати йому компенсацію говорилось на сеймиках.

Хід воєнних подій зумовив те, що Меджибіж не відіграв уже вагомій ролі у польсько-турецькій війні. Військові дії обмежились блокадою поляками Кам'яця. Після закінчення війни ці терени незабаром охопило повстання Палія, що і спричинило подальшу економічну розруку та призбило відбудову зруйнованого. Економічний розвиток у XVIII ст. полегшували прагнення держави і землевласників до відбудови тих земель.

Меджибіж у 1672 - 99 роках відіграв незначну політично-милітарну роль. Зате він став одним з головних джерел дипломатичних дискусій поміж Римію Посполитою і Портою, зокрема у 1676 - 79 роках. Місто як важливе володіння роду Сенявських було предметом загальної зацікавленості. Його околиці, порівнюючи з усім подільським краєм, не були цілком знищені. Спусташення Меджибожа Сенявськими призвело до того, що почали розвиватися інші їх володіння, наприклад, Синява.

М. В. Пінчак
с.м. Меджибіж

СПРОБА РЕГЕНЕРАЦІЇ ЧАСТИНИ МЕДЖИБОЖА к. XVI - поч. XVII ст. ст.

Проблема регенерації історичних зон міст і містечок давно вже на порі. У точному розумінні регенерація стосується лише архітектурного боку.

Ми взяли на себе сміливість дещо розширити значення слова "регенерація", включивши в нього і відтворення таких суттєвих складників як соціальну та економічну сфери.

У нашому випадку - це лише скромне намагання репродукувати якомога ціліснішу картину стосовно як забудови, так і соціально-економічного життя Меджибожа на часовому зріз к. XVI - поч. XVII ст.

Підставою для здійснення такого наміру стали, головним чином, кілька документів історична достовірність яких очевидна і незперечна. Насамперед це акти Кам'янець-Подільського земського суду за XVI століття, в одному з яких засвідчено факт розподілу Меджибожа (Кн. 3603, фол. 312 - 315).

Другий - це текст грамоти, на право самоврядування за Магдебурзьким статусом, наданої Меджибожу вже одноосібним власником міста Адамом - Іскронімом Сенявським 1593 року. Два інші документи відносяться до середини XVIII століття: "Опис двору Меджибізького..." складеного 1754 року та план-карта Меджибожа від 1769 року. Вони внесли корективи та доповнили відомості про фортифікації містечка.

На підставі названих доступного вужчому колу дослідників, та